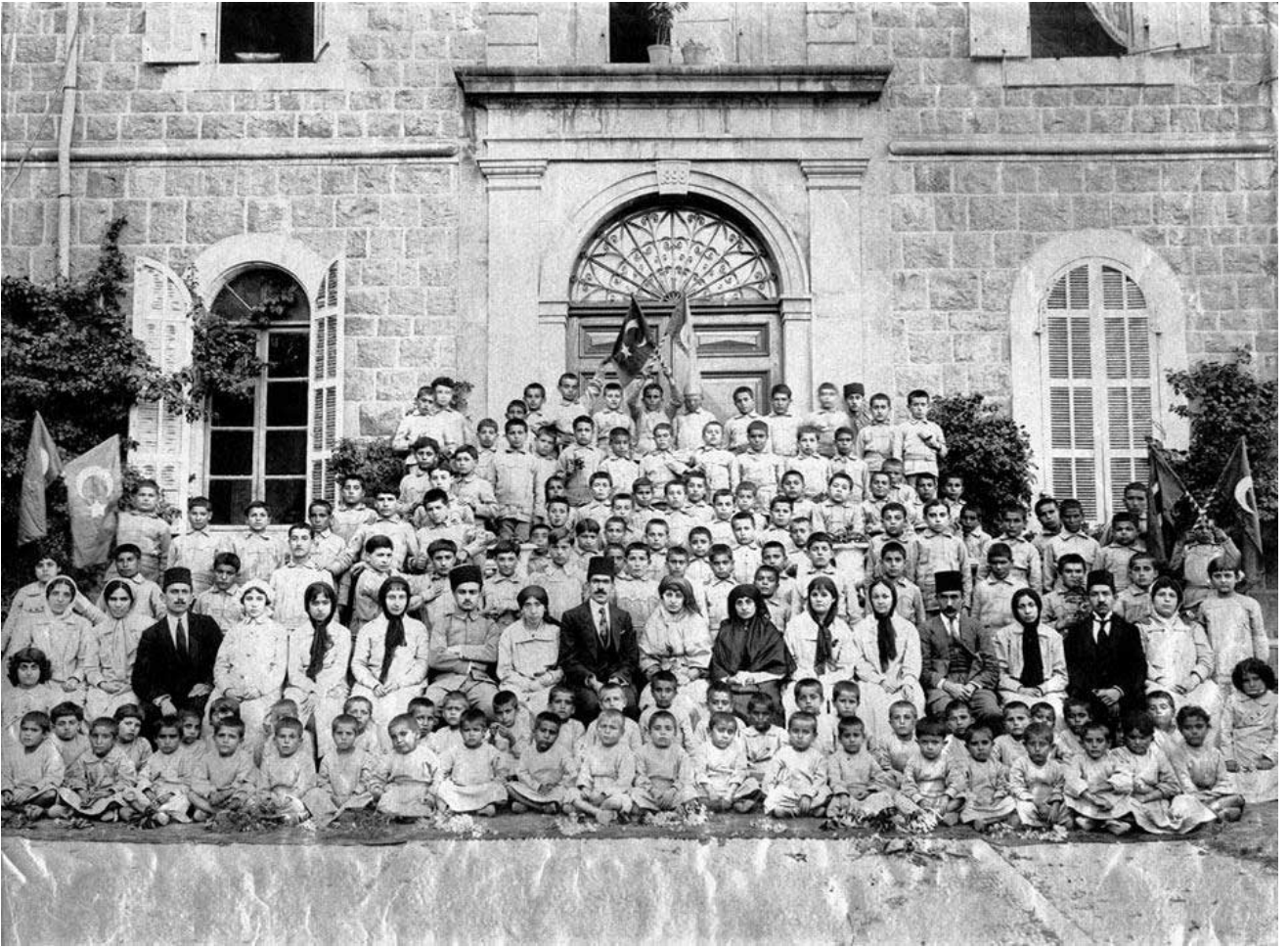

Selim Deringil: Ermeni Yetimlerin Asimilasyonu: Antura Yetimhanesi

Posted on 05/05/2017

E
r
m
e
n
i
S
o
y
k
ı
r
ı
m
ı
,
n
i
n

en az bilinen boyutlarından biri tehcir ve katliamların sonucu yetim kalan Ermeni çocuklarının akıbetidir. Bunların bir kısmı Müslüman ailelere dağıtılmış, genç kadın ve kızların bir kısmı Müslümanlarla “evlendirilmiş”, hemen hepsi zorla Müslüman edilerek Ermeni kimliklerini unutmaları sağlanmıştır.

Sayıları konusunda kesin bir şey söylemek imkânsızdır, ancak bazı kaynaklar 200.000 civarında bu tür Müslümanlaştırılmış Ermeni yetimden söz etmektedir. (Yetimhaneler konusunda en yetkin çalışmalardan biri Nazan Maksudyan'ın Orphans and Destitute Children in the Late Ottoman Empire (Syracuse University Press, 2014) kitabıdır.)

Yetim çocuklar İttihatçılar tarafından bir tür “sosyal sermaye” olarak, adeta işlenip istenen kalıba sokularak topluma kazandırılacak bir hammadde olarak görülmüştür. Tehcirin uygulanmaya başlamasıyla birlikte ölüm yolculuğuna çıkan kabilelerin yetişkinleri katledilince birçok çocuğun ortalıkta kalacağını İttihatçılar önceden tahmin etmiştir. Bunun en açık göstergesi Talat Paşa'nın 26 Haziran 1915 tarihli telgrafıdır. Taner Akçam'ın belirttiği gibi, bu telgrafın yollandığı vilayetlerin bazılarında tehcir henüz başlatılmamıştı; “Demek ki çocukların toplanması, sürgünlerin beklenmeyen bir sonucu veya yan ürünü olarak ortaya çıkmamış, aksine önceden düşünülmüştü. Telgraf şöyledir:

“Mevkileri tebdil edilen Ermenilerin on yaşından düün (küçük) çocuklarını darüleytam (yetimhane) tesisleriyle veya müesses darüleytamlara celp ile talim ve terbiye etmek mutasavver (düşünülmüş) olduğundan, vilayet dâhilinde ne kadar çocuk bulunduğunun ve orada darüleytam tesisi için münasip bina bulunup bulunmadığının acilen bildirilmesi”.

Bunu izleyen 12 Temmuz 1915 tarihli bir başka telgrafta ise: “Ermenilerin nakl ve sevkleri esnasında velisiz kalması muhtemel olan çocuklar” konu edilmektedir. (Taner Akçam, Ermenilerin Zorla Müslümanlaştırılması, İletişim, 2014).

Antura Yetimhanesi ve Halide Edip Adıvar

Bu yetimhanelerin belki de ‘amiral gemisi’ denebilecek örneği Lübnan'da Beyrut'un 18 km kuzeyinde yer alan Antura Yetimhanesi'dir. Lübnan, savaş boyunca Cemal Paşa'nın hükümranlık alanı olan Dördüncü Ordu bölgesindeydi ve bütün bölge Cemal Paşa'nın adeta

bir genel vali gibi diktatorya rejimine maruz kalmıştır.

Antura Yetimhanesi Cemal'in en gözde pilot projelerinden biri haline gelecekti. Bunun en önemli göstergesi Paşa'nın Antura'yı İstanbul'dan özellikle getirttiği Halide Edip'in denetimine vermesiydi. Cemal'in özel davetlisi olarak 1916 yılının Aralık ayı sonunda Lübnan'a gelen Halide Edip, Dördüncü Ordu bölgesinde yetimhane ve okulların genel müfettişi olarak görev yapacaktı.

Dördüncü Ordu Komutanlığına tayin edilen Cemal Paşa 1916'da Antura'da Lazarist papazların yönettiği St. Joseph lisesine el koyar. Bina Ermeni yetimlerin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması için kullanacak, savaş boyunca sayıları üç bine varan Ermeni yetim Antura'da barındırılacaktır. Yetimlerin arasında birkaç yüz Kürt yetim de vardır.

Yetimhanelere yerleştirilen Ermeni yetimlere Türkçe adlar verilmiş ve Ermenice konuşmaları yasaklanmıştır. Her ne kadar Halide Edip anılarında Türkleştirme ve İslamlaştırma konusunda Antura'da bu politikaların uygulanmadığını söylese de, diğer kaynaklar aksini göstermektedir.

Antura'da katı bir disiplin uygulanır. Ermenice konuşan çocuklar falakaya yatırılır veya doğrudan güneşe bakmaya zorlanırdı. Ermenice konuşanları ihbar edenler ise ödüllendirilirdi. Gıda oldukça kıtı ve yetimler bakımları karşılığında tenekecilik, dokumacılık ve diğer zanaat dallarında atölyelerde çalıştırılırdı.

Bazı kaynaklar Halide Edip'in yetimhaneyi devraldıktan sonra koşulların nispeten iyileştiğini belirtir. Örneğin, Beyrut Amerikan Koleji Müdürü Bayard Dodge'a göre:

“Halide Hanım'ın gelişinden sonra çocukların durumu çok iyileşti. Eski dinî yaptırımlar görmezden gelindi ve düzgün bir eğitim kadrosu ve yetenekli bir müdür atandı. Halide Hanım gittikten sonra çocuklar için tekrar karanlık bir dönem başladı”. Dodge'un bahsettiği

“yetenekli müdür” askerî doktor Lütfi Bey idi, yani geleceğin efsanevî İstanbul Valisi Lütfi Kırdar!

Halide Edip Cemal’in İslamlaştırma politikasına karşı çıktığını anlatır. Cemal’e Ermenileri İslamlaştırma çabalarının gelecekte Türklere fatura edileceğinden söz ettiğini söyler. Cemal ise Halide Edip’i “idealist” olmakla suçlar. Halide Edip anılarında şöyle der:

“Bu yetimhane üzerine merhum Cemal Paşa ile aramızda hayli çetin ve uzun münakaşalar oldu. Ben Ermeni çocuklarının Türk veya Müslüman ismi taşımalarına itiraz ettim. Bunun sebebini Cemal Paşa şu surette izah etti. Şam’da Ermeniler tarafından idare edilen bir takım yetimhaneler vardı. Bunlar yalnız Ermeni çocuklarını alırlardı. Hiçbirinde yeniden çocuk alacak yer kalmadığı gibi, yeni bir yetimhane açmak in maddî imkân kalmamıştı. Ayin Tura sadece Müslüman çocuklar için olup, orada henüz yer vardı. Ermeni yetimhanesinin almadığı kimsesiz avare Ermeni çocuklarını Ayin Tura’ya alırken onlara Türk ve Müslüman adı vermek zaruri idi. Esasen din dersi verilmiyordu. Yani Ermeni çocukları zorla Müslüman yapmak gibi bir gaye yoktu.” (Mor Salkımlı Ev, Can Yayınları, 2013.)

Ancak Halide Edip’in anılarıyla diğer kaynaklar uyuşmamaktadır:

“Halide Edip kendine yöneltilen suçlamalardan haberdardı ve bu nedenle kendisi Antura’ya gelmeden önce çocuklara zaten Türkçe isimler verilmiş olduğunu iddia etti. Ermeni yetimler ve aileleri ise Halide Edip’in rolünü nefretle anar ve onun batılı liberal imajının sahte olduğunu, inanmış bir İttihatçı olduğunu iddia eder. Ermenileri kurtarmak için hiçbir şey yapmadığı gibi onları kendi metotlarıyla yok etmeye çalıştığını söylerler. ” (Hilmar Kaiser, “The Armenians in Lebanon during the Armenian Genocide”, Armenians of Lebanon, Haigazian University, 2009.)

Antura’da vakit geçirmiş ve sonra anılarını yazmış Ermeni yetimlerin tanıklıkları da farklı bir tablo çizmektedir. Melkon Bedrosyan, Antura’ya getirildiğinde sekiz/on yaşlarındaydı.

Yetimhanedeki ilk gününü şu sözlerle anlatır:

“Kahvaltıdan sonra Müdür Fevzi Bey bir demeç verdi. Bize dedi ki, çocuklarım eski zamanlarda hepiniz Müslümandınız, Hristiyanlar atalarınızı zorla Hristiyan ettiler. Şimdi aslı dininize dönme zamanıdır. Şimdiki dininiz putperestlerin ve Zerdüştlerin dini gibi eski ve yıpranmıştır. Sizin İsa'nız da eskidir ve yıpranmıştır, eski bir gömleği atar gibi atıp taze bir gömlek giymeniz lazımdır.”

Bedrosyan, bu kişi İstanbul Türkçesiyle konuştuğu için Ermeni çocukların birçoğunun bir şey anlamadığını, ama anlayanlar Ermenice 'ye tercüme ettiklerinde hep bir ağızdan ağlamaya başladıklarını anlatır. Bunun üzerine Fevzi Bey vaazına ara verir.

Çavuş denilen, daha önceden Müslümanlaştırılmış büyükçe erkek çocukları sürveyanlık görevi yapmaktadır. Bir gün bunlar aracılığıyla, Müslüman olup Türk ismi alanlara yemekte et ve pilav verileceği duyurulur. Müslüman olanlar önce yemek yiyecek, Hristiyan kalanlar su ve un çorbasıyla yetinmek zorunda kalacaktır. İlk günden sonra halen Hristiyanlıkta direnen on, on beş çocuk kalmıştır;

“Çavuşlar ellerinde defterlerle geldiler. Müslüman ismi alıp kayda geçmeyenleri acımasızca dövüyorlardı, yazıcı acele edin diye bağırdı, Müslüman olmayanların kafasını ezeceğim, hapiste çürüyeceksiniz. Ağlayarak kabul ettik; ben Necip ismini aldım, kız kardeşlerim ise Ayşe ve Lütfiye.”

Bedrosyan ders programını da ayrıntılarıyla anlatır: “En başta doğru dürüst Türkçe yazmayı ve okumayı öğrendik. Sarıklı bir hoca bize din dersi verirdi. Hiçbir şey anlamadan dualar ezberlerdik.”

Osmanlı gittikten sonra

Savaşın son günlerinde, 1918 yazında Halide Edip Amerikan Koleji Müdürü Dodge ile son bir kez görüşür. Yakında Lübnan'dan ayrılacağını ve çocukları ona emanet ettiğini söyler.

Müttefik kuvvetleri 3 Ekim 1918 de Lübnan'ı işgal etmiştir. O son günleri anılarında Harutyun Alboyacıyan anılarında şöyle anlatır:

“Bir sabah uyandıığımızda Türk askerlerinin, gardiyanların, müfettişlerin ve hocaların hiçbirinin yerinde olmadığını gördük, hepsi gitmişti. Bizim yetişkin erkekler (yetimhane çavuşları), ki hepsi Türk olmuştu, Kürt Silo'yu kıstırmış amansızca dövüyorlardı, Silo manda gibi böğürüyordu. Şu Silo ki bize defalarca şu sözleri tekrar etmişti: 'Ben doksan dokuz tane Ermeni öldürdüm, şimdi seni de öldürecekim ve hesap yuvarlanacak'. İşte bu aşağılık Silo'ya bizimkiler iyi bir ders veriyordu. ”

Harutyun'un anlatısı bu noktada daha da ilginçleşir. Türk görevlilerden kalan bir tek askeri Eczacı Rıza Bey'dir. Harutyun kendisinin hep çok sert, fakat iyi bir adam olduğunu anlatır.

“Rıza Bey yemekhaneye geldi, hepimiz ayağa kalktık. 'Oturun' dedi. Oturduk. Masaların arasında bir aşağı bir yukarı yürüyordu, derin düşüncelere dalmış gözüküyordu. Bizim bölüğün çavuşu sünnet edilmiş ve adı Enver olmuştu, onu çağırdı ve sordu:

'Oğlum Enver, senin Ermeni adın neydi?'

(Selam çakarak) 'Toros idi efendim.'

Ondan sonra diğer sınıfın çavuşunu çağırdı.

'Oğlum Cemal, senin Ermeni adın neydi?'

'Vartan idi efendim.'

Böylelikle tüm diğer çavuşları sorguladı, hepsi esas duruşa geçip Ermenice isimlerini söylediler. Derin bir sessizlik oldu. Hepimiz bekliyorduk....

[Rıza Bey dedi ki]

'Bu günden sonra hepiniz gene Ermenisiniz.'"

Günümüzde Antura

Yaklaşık üç yıl önce Agos gazetesinde Antura yetimhanesi ile ilgili bir yazı yayınlandı. Aynı günlerde Beyrut'da belgesel yapımcısı Nigol Bezciyan ile tanıştım. Birlikte Antura üzerine bir belgesel yapma fikri oluştu.

Bizden önce Misak Kelechian isimli hayırsever bir işadamı Antura'nın acıklı geçmişinin anısını yaşatmak uğruna çaba harcamıştı. Günümüzde yine eski kimliğiyle eğitim veren ünlü bir Katolik Lisesi (Lycée St. Joseph) olan okulun renovasyon çalışmaları sırasında eski bir binası yıkıldığında temelinde birçok çocuk kemiğinin bulunduğu bir toplu mezar keşfedilmişti. Kemikler okulun yetimhane olarak kullanıldığı günlerde orada ölen çocuklara aitti. Misak Kelechian'ın çabaları sayesinde okulun arkasında eski müdürlerin yattığı mezarlıkta bu kemikler defnedilmiş ve çocukların anısına bir anıt dikilmişti.

Nigol Bezjian ile birlikte okulu iki kez ziyaret ettik ve çekimler yaptık. Nigol, Amerika'da, Fransa'da ve Ermenistan'da Antura'da zaman geçirmiş olan yetimlerin çocukları ve torunlarıyla birçok mülakat yaptı. Belgeselin adı "Bu Günden Sonra" olacak.

Kaynak: altust.org

